

ZWIĘRZ

OBOWIĄZKI GMINY W ZAKRESIE OPIEKI NAD KOTAMI WOLNO ŻYJĄCYMI

WSPÓLNY CEL – LIKWIDACJA BEZDOMNOŚCI ZWIERZĄT W POLSCE

Obowiązki gminy w zakresie opieki nad kotami wolno żyjącymi

Gmina jest zobowiązana do całorocznej opieki nad kotami wolno żyjącymi, w tym ich dokarmiania, zgodnie z artykułem 11a ust. 2 pkt 2 ustawy o ochronie zwierząt. Obowiązek ten wynika z art. 11 ust. 1 u.o.z., który wskazuje, że zadaniem własnym gminy jest zapobieganie bezdomności zwierząt. Co roku każda rada gminy uchwała program opieki nad zwierzętami bezdomnymi, który obejmuje m.in. opiekę nad wolno żyjącymi kotami, w tym ich dokarmianie. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Bydgoszczy zaznaczył, że program ten musi być szczegółowy oraz precyzyjnie określający sposób realizacji zadań przez odpowiednie podmioty.

Przepisy te nie tylko chronią koty wolno żyjące, ale także wspierają działania na rzecz ograniczania ich bezdomności i poprawy warunków życia.

Ta broszura to praktyczny przewodnik, który wyjaśnia zasady opieki nad kotami wolno żyjącymi. Szczególną uwagę poświęcono kotom wolno żyjącym, aspektom prawnym, odpowiedzialności gmin oraz działaniom, które pomagają ograniczać bezdomność zwierząt.

TRZY GRUPY KOTÓW

JAKIE KOTY MOŻEMY SPOTKAĆ?

Koty domowe można podzielić na trzy główne grupy:

1. Koty utrzymywane przez właściciela – posiadające opiekuna, które mogą również przemieszczać się po okolicy (tzw. koty wychodzące).

1

2

2. Koty bezdomne – to zwierzęta, które się zgubiły, zostały porzucone lub nie mają ustalonego właściciela.

3. Koty wolno żyjące – urodzone na wolności, prowadzące życie podobne do dzikich zwierząt, ale korzystające z pomocy ludzi.

3

Warto pamiętać, że koty mogą przechodzić z jednej grupy do innej – np. kot wolno żyjący po kastracji może okazać się oswojony i gotowy do życia w domu. W takich sytuacjach, podobnie jak w przypadku młodych kociąt, wskazane jest znalezienie im nowego opiekuna.

Koty wolno żyjące nie powinny być odławiane i umieszczane w schroniskach, ponieważ w naturalnym środowisku potrafią sobie poradzić, o ile mają zapewnioną odpowiednią pomoc, taką jak regularne dokarmianie, zapewnienie miejsca schronienia i opiekę weterynaryjną.

Bezdomne koty, nawet te z pozoru dzikie, potrzebują wsparcia człowieka. Wiele z nich może na nowo zaufać ludziom i znaleźć nowy dom.

Opieka nad kotami wolno żyjącymi

Termin „kot wolno żyjący” pojawia się tylko w art. 11a ust. 2 pkt 2 ustawy o ochronie zwierząt. Zgodnie z tym przepisem: „Program, o którym mowa w ust. 1 (program opieki nad zwierzętami bezdomnymi i zapobiegania bezdomności zwierząt), obejmuje w szczególności: [...] opiekę nad wolno żyjącymi kotami, w tym ich dokarmianie”.

Powstaje pytanie, co dokładnie obejmuje pojęcie „opieki nad kotami wolno żyjącymi”?

Zgodnie z orzecnictwem sądów:

Gmina powinna ustalić miejsca bytowania kotów wolno żyjących oraz wskazać i nadzorować wykonawców poszczególnych działań.

Zgodnie z dobrymi praktykami opracowanymi przez organizacje zajmujące się ochroną zwierząt oraz Główny Inspektorat Weterynarii* obejmują one następujące działania:

1. koty wolno żyjące nie powinny być łapane i umieszczane w schroniskach dla zwierząt,
2. zapewnienie dokarmiania kotów, co wymaga oceny ich liczby oraz stworzenia listy opiekunów społecznych, co pozwala określić zapotrzebowanie na karmę i wskazać osoby odpowiedzialne za realizację zadania,
3. kontrola populacji, w tym kastracja kotów oraz ich oznakowanie (np. przez przycięcie jednego ucha, co zapobiega ponownemu odłowieniu), a następnie ich wypuszczanie w miejscu, z którego zostały zabrane, chyba że kot wymaga opieki domowej, np. z powodu problemów zdro-

wotnych lub potrzeby kontaktu z człowiekiem,

4. zapewnienie schronienia kotom, np. przez udostępnienie odpowiednich pomieszczeń, a w razie potrzeby ustawienie budek,
5. udzielanie pomocy weterynaryjnej kotom, które zostały uszkodzone w wypadkach drogowych, jak również chorym kotom. Warto regularnie odrobaczać koty oraz podjąć leczenie w przypadku chorób wirusowych, bakteryjnych czy pogryzień,
6. zapewnienie miejsc opieki w czasie rekonwalescencji.

Warto pamiętać, że osoby udzielające pomocy weterynaryjnej kotom wolno żyjącym muszą mieć odpowiednie przygotowanie teoretyczne i praktyczne, aby uniknąć pogryzień i podrapań, oraz zminimalizować konieczność przetrzymywania nieoswojonych zwierząt na obserwacji.

Spółeczni opiekunowie kotów wolno żyjących

Osoby pełniące funkcję społeczną opieki nad kotami wolno żyjącymi odgrywają kluczową rolę w ich codziennej opiece, działając na zasadzie wolontariatu. W ramach programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi i zapobiegania bezdomności zwierząt warto uwzględnić zasady współpracy z opiekunami kotów. **Należy rozważyć utworzenie rejestru miejsc, w których prowadzona jest opieka nad kotami, w tym ich dokarmianie, wraz z przypisaniem odpowiednich opiekunów oraz wskazaniem liczby kotów.** Taki rejestr pomoże określić zapotrzebowanie na karmę, liczbę kotów wymagających kastracji oraz zweryfikować, czy wszystkie grupy kotów w gminie mają zapewnioną opiekę.

Dobrym rozwiązaniem będzie także opracowanie wzoru porozumienia z opiekunami, w którym określone będą ich obowiązki, takie jak regularne zgłaszanie kotów do kastracji, codzienne dokarmianie czy dbanie o czystość w miejscach, gdzie koty przebywają. Należy także określić obowiązek zgłoszenia sytuacji, w której opiekun nie jest w stanie kontynuować opieki nad kotami.

Opieka nad kotami bezdomnymi

W przypadku kotów bezdomnych gmina jest zobowiązana do ich odłowienia, umieszczenia w schronisku oraz zapewnienia kastracji lub sterylizacji. Dodatkowo gmina powinna podjąć działania w celu odnalezienia poprzedniego opiekuna zwierzęcia lub, jeżeli się nie zgłosi, znalezienia mu nowego domu.

Dobre praktyki w opiece nad kotami wolno żyjącymi

Opieka nad kotami wolno żyjącymi wymaga podejścia, które łączy troskę o dobrostan zwierząt z uwzględnieniem potrzeb społeczności lokalnych. Odpowiednie działania w zakresie dokarmiania, zapewnienia schronienia i opieki weterynaryjnej mają kluczowe znaczenie dla zdrowia kotów oraz dla zarządzania ich populacją. Skuteczna opieka pozwala na poprawę jakości życia zwierząt, a także zmniejszenie potencjalnych problemów związanych z ich obecnością w przestrzeni publicznej. Wiedza na temat dobrych praktyk w tej dziedzinie jest niezbędna dla wszystkich osób zaangażowanych w opiekę nad kotami wolno żyjącymi.

DOKARMIANIE KOTÓW WOLNO ŻYJĄCYCH

Jednym z najważniejszych aspektów opieki nad kotami wolno żyjącymi jest ich odpowiednie dokarmianie. Gminy mają obowiązek dokarmiać koty wolno żyjące, które mimo że potrafią polować, często nie są w stanie zapewnić sobie odpowiedniej ilości pożywienia.

WYBÓR ODPOWIEDNIEJ KARMY

Odpowiednia karma jest kluczowa dla zdrowia i samopoczucia kotów. Koty to drapieżniki, których naturalna dieta opiera się na mięsie, dlatego ważne jest, aby dostarczać im pożywienie, które spełnia ich potrzeby żywieniowe.

ZALECENIA DOTYCZĄCE KARMIEŃIA W ZIMIE:

- **Sucha karma** – w okresie zimowym najlepszym wyborem jest sucha karma, ponieważ mokra karma szybko zamarza i staje się nieprzydatna. Sucha karma

ma również tę zaletę, że dostarcza więcej kalorii, co jest ważne dla kotów w zimowych warunkach.

Jeśli chcemy podawać mimo wszystko również karmę moką, to najlepiej wykonać to w tym schemacie:

1. podać karmę moką,
2. zaczekać, aż koty zjedzą,
3. uzupełnić miski karmą suchą.

Jeśli jest to niemożliwe, lepiej zrezygnować z karmy mokrej na rzecz suchej.

- **Czystość i higiena** – miejsce, w którym koty są karmione, powinno być utrzymywane w czystości. Musimy też zwrócić uwagę, aby to miejsce było zadaszone, by karma nie namokła. Miski należy regularnie myć i wymieniać, aby zapobiegać rozwojowi bakterii i innych patogenów.

Należy pamiętać, że koty potrzebują dostępu do wody przez cały rok, niezależnie od pory roku. Woda jest równie istotna jak pokarm, a jej brak w zimie może prowadzić do poważnych problemów zdrowotnych, zwłaszcza że koty nie mogą pozyskiwać wody ze śniegu. Na mrozie woda w misce szybko zamarza, a woda z kałuży może zawierać sól, która jest szkodliwa dla kocich nerek. Warto pamiętać, że woda zamarza już po około 2 godzinach, dlatego tak ważne jest regularne dopajanie kotów. Uwaga! Gorąca woda zamarza szybciej niż ta o temperaturze pokojowej.

ZALECENIA DOTYCZĄCE KARMIENIA W LECIE:

- **Karma mokra** – latem warto podawać kotom karmę moką, która odpowiednio je nawodni, co jest szczególnie ważne w upalne dni. Koty ponad 70% całego zapotrzebowania na wodę pozyskują właśnie z jedzeniem. Jednak należy pamiętać, że karma mokra szybko się psuje, dlatego najlepiej podawać ją w obecności opiekuna, który zadba, aby koty ją zjadły na bieżąco.
- **Unikanie owadów** – w ciepłe dni karma

mokra może przyciągać owady, które mogą składać jaja w jedzeniu. Dlatego tak ważne jest, aby karmę moką podawać w kontrolowanych warunkach.

Jeśli jest to niemożliwe, lepiej zrezygnować z karmy mokrej na rzecz suchej.

Dokarmianie to nie tylko kwestia dostarczenia jedzenia, ale także odpowiedzialności. Naszym celem jest pomagać kotom, a nie narażać je na niebezpieczeństwo. Należy unikać podawania kotom produktów, które mogą im zaszkodzić lub być niebezpieczne, takich jak kości, resztki ludzkich potraw, mleko, makaron czy ryż. Kot nie potrafi sam zgłosić się po pomoc, jeśli coś mu zaszkodzi.

REGULARNOŚĆ KARMIENIA

Koty to zwierzęta rytualne, które lubią powtarzalność. Karmienie ich o stałych porach jest kluczowe dla ich poczucia bezpieczeństwa i stabilności. Pozwala to również na bieżąco

kontrolować populację kotów i daje możliwość obserwowania ich stanu zdrowia.

Zasady dotyczące regularności karmienia:

- **Stale pory** – należy karmić koty o stałych godzinach. Dzięki temu wiedzą, kiedy mogą spodziewać się jedzenia, co redukuje ich stres i poprawia samopoczucie.
- **Dostosowanie do liczby kotów** – jeśli w okolicy mieszka więcej kotów, warto dostosować ilość podawanej karmy do liczby zwierząt, aby wszystkie miały możliwość skorzystania z pożywienia. Dawka pokarmowa na jednego kota będzie różniła się w zależności od wieku i wagi kota oraz rodzaju i kaloryczności pokarmu.

Dla przykładu:

- dorosły kot o wadze 4-5 kg powinien zjadać między 150 a 220 gramów karmy mokrej dziennie;
- dorosły kot o wadze 4-5 kg powinien zjadać między 50 a 60 gramów karmy su-

chej dziennie;

- kocię w wieku 2-8 miesięcy może zjeść nawet do 400 gramów karmy mokrej dziennie – wynika to z jego dużego zapotrzebowania na składniki odżywcze podczas rozwoju;
- kocię w wieku 2-8 miesięcy może zjeść nawet do 150 gramów karmy suchej dziennie.
- **Ilość posiłków** – w żywieniu kotów domowych stosujemy zasadę: im częściej, tym lepiej. Wynika to ze specyficznego działania układu pokarmowego kotów, który nastawiony jest na ciągłe trawienie. Koty wolno żyjące polują nawet do 20 razy dziennie, z czego mniej więcej połowa ich starań kończy się sukcesem, zjadają więc kilka mniejszych posiłków dziennie. Wiadomym jest, że trudno będzie dorównać do idealnego schematu karmienia kotów, ale wystarczające będzie dokarmianie kotów dwa razy dziennie. Najlepiej rano i wieczorem.

Zapewnienie odpowiedniego schronienia

Koty wolno żyjące często nie mają dostępu do bezpiecznych miejsc, które chronią je przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi. Zimą szukają zazwyczaj kryjówek w stodołach i piwnicach, ale wiele miejsc, w których bytują koty wolno żyjące, nie zapewnia im ochrony przed zimą. Dlatego tak ważne jest, aby zapewnić im odpowiednie miejsce schronienia, zwłaszcza w chłodniejszych miesiącach.

BUDKI DLA KOTÓW

Budki to jedno z najlepszych rozwiązań, które można zaoferować kotom wolno żyjącym. Dają one zwierzętom schronienie przed deszczem, śniegiem i mrozem.

NAJWAŻNIEJSZE CECHY DOBREJ BUDKI DLA KOTÓW:

- **Niewielki rozmiar** – budka dla kota powinna być mała, aby kot mógł ogrzać ją własnym ciałem. Zbyt duża budka nie zapewni wystarczającej izolacji, a koty nie będą w stanie utrzymać w niej odpowiedniej temperatury.
- **Izolacja** – budki powinny być ocieplone, najlepiej grubym styropianem, który skutecznie izoluje ciepło. Ocieplenie jest szczególnie ważne w okresie zimowym, gdy temperatury spadają poniżej zera. Warto wyłożyć budkę słomą, która dodatkowo izoluje i zapewnia kotom ciepło. Słoma jest materiałem naturalnym, dobrze pochłania wilgoć i utrzymuje ciepło nawet w chłodniejsze dni. Dobrze jest regularnie wymieniać słomę, aby zapewnić kotom odpowiednie warunki.
- **Ochrona przed wilgocią** – budki muszą być odizolowane od podłoża, aby uniknąć przenikania wilgoci do środka. Konieczne jest więc oddzielenie budki od podłoża, można ustawić ją np. na pustakach lub drewnianych podporach. Wilgoć może powodować zamrażanie materiałów wewnątrz budki, co powoduje jej szybkie wychłodzenie i jest niebezpieczne dla zdrowia kotów.

**PRZYKŁAD DOBRZE WYKONANEJ
BUDKI DLA KOTÓW:**

LOKALIZACJA BUDKI

Budki powinny być umieszczane w miejscach chronionych przed bezpośrednim działaniem warunków atmosferycznych.

Zalecenia dotyczące lokalizacji budki:

- **Blisko źródła pożywienia** – najlepiej, jeśli budki znajdują się w pobliżu miejsc, w których koty są regularnie karmione. Dzięki temu koty będą miały łatwy dostęp do jedzenia, a także do schronienia w razie potrzeby.
- **Z dala od zagrożeń** – budki powinny być umieszczane w miejscach, gdzie koty nie będą narażone na niebezpieczeństwa, takie jak ruch samochodowy czy obecność drapieżników.

Opieka weterynaryjna i profilaktyka zdrowotna

Temat opieki weterynaryjnej jest często pomijany przy opiece nad kotami wolno żyjącymi, a jest on kluczowym elementem do zapewnienia im dobrostanu. Koty te szczególnie narażone są na różne choroby zakaźne czy pasożytnicze, dlatego regularna opieka weterynaryjna jest niezbędna. W tym kontekście warto zwrócić szczególną uwagę na kastrację, która bezpośrednio przyczynia się do zmniejszenia populacji kotów, a co za tym idzie – ogranicza wydatki, które samorządy muszą przeznaczać na opiekę nad nimi.

KASTRACJA

Kastracja jest jednym z najważniejszych działań, które można podjąć, aby kontrolować populację kotów wolno żyjących. Ogranicza rozmnażanie się zwierząt, co prowadzi do zmniejszenia liczby kotów, które muszą przetrwać w trudnych warunkach.

ZALETY KASTRACJI:

- **Kontrola populacji** – kastracja pozwala na skuteczną kontrolę populacji kotów wolno żyjących, co jest kluczowe dla ich zdrowia i dobrostanu. Dzięki niej można uniknąć nadmiernego rozmnażania, które prowadzi do przeciążenia ekosystemu i problemów zdrowotnych wśród zwierząt.
- **Lepsze zdrowie** – koty poddane kastracji są mniej narażone na choroby związane z układem rozrodczym, takie jak nowotwory narządów płciowych czy choroby zakaźne przenoszone drogą płciową.
- **Mniejsza agresja** – kastracja zmniejsza poziom agresji u kotów, co z kolei ogranicza ryzyko walk między zwierzętami i zmniejsza ich narażenie na urazy oraz roznoszenie chorób zakaźnych.

PROCES WYŁĄPYWANIA KOTÓW DO KASTRACJI

Wyłapywanie kotów wolno żyjących do kastracji to proces, który wymaga odpowiednich narzędzi i technik, aby nie narażać zwierząt na niepotrzebny stres.

Zasady dotyczące wyłapywania:

- **Bezpieczne klatki-łapki** – do wyłapywania kotów powinno się używać specjalnych klatek-łapek, które są przystosowane do tego celu. Klatki te muszą być bezpieczne dla zwierząt, bez ostrych elementów, które mogłyby je zranić.
- **Ograniczenie stresu** – po złapaniu kot powinien zostać natychmiast przykryty kocem lub materiałem, aby ograniczyć jego stres. Koty poddane dużemu stresowi mogą próbować uciekać, co naraża je na obrażenia.
- **Szybki transport do gabinetu weterynaryjnego** – po złapaniu kot powinien być jak najszybciej przetransportowany do gabinetu weterynaryjnego, gdzie zostanie poddany zabiegowi kastracji.

- **Zakwalifikowanie do zabiegu** – przed zabiegiem kot powinien zostać dokładnie zbadany przez lekarza weterynarii. Jeśli lekarz nie zakwalifikuje kota do zabiegu ze względu na objawy chorobowe, kot powinien zostać poddany leczeniu, następnie po okresie rekonwalescencji wykastrowany i wypuszczony w miejsce bytowania.

OPIEKA PO KASTRACJI

Po zabiegu kastracji koty wolno żyjące mogą wrócić do swojego naturalnego środowiska, ale proces ten musi być przeprowadzony zgodnie z określonymi zasadami.

Zasady dotyczące opieki po kastracji:

- **Powrót do miejsca bytowania** – koty po kastracji powinny wrócić do swojego miejsca bytowania, o ile jest ono dla nich bezpieczne. Nie należy przenosić kotów w inne miejsce bez konsultacji z behawiorystą lub lekarzem weterynarii.
- **Obserwacja zdrowia** – przed wypuszczeniem koty powinny być dokładnie zbadane przez lekarza weterynarii, aby upewnić się, że są w stanie wrócić do naturalnego środowiska. Szczególnie kotki, które przeszły kastrację aborcyjną, mogą wymagać dłuższej obserwacji.
- **Wybudzenie po narkozie** – koty wypuszczane w miejsce dotychczasowego bytowania muszą całkowicie wybudzić się z narkozy. W przeciwnym razie mogą być narażone na niebezpieczeństwo, jeśli próbują wrócić do swojego naturalnego środowiska, będąc jeszcze pod wpływem środków uspokajających.
- **Oznakowanie kota** – aby uniknąć ponownego wyłapania tego samego osobnika, każdy kot wolno żyjący powinien zostać oznakowany. Najlepszą metodą jest nacięcie ucha kota w charakterystyczny, przyjęty przez lekarzy sposób. Pozwoli to rozróżnić koty wykastrowane w dużej populacji, ułatwi także wyłapywanie.

REGULARNA PROFILAKTYKA

Opieka nad kotami wolno żyjącymi nie kończy się na kastracji. Regularne odrobaczanie i szczepienia są niezbędne, aby utrzymać populację kotów wolno żyjących w dobrej kondycji zdrowotnej.

Zalecenia dotyczące profilaktyki:

- **Odrobaczanie** – koty wolno żyjące są narażone na pasożyty, dlatego regularne odrobaczanie jest kluczowe dla ich zdrowia. Warto to robić co najmniej dwa razy do roku. Tabletki na odrobaczanie podajemy kotom w karmie. Dobrą praktyką jest również odrobaczenie kota i zabezpieczenie go przeciwko pasożytom zewnętrznym.
- **Szczepienia** – szczepienia przeciwko chorobom zakaźnym, takim jak wścieklizna czy koci katar, są równie ważne. Szczególnie w miejscach, gdzie koty mają kontakt z dzikimi zwierzętami, szczepienia mogą zapobiec rozprzestrzenianiu się groźnych chorób. Aby zaszczepić kota wolno żyjącego, konieczne jest jego wyłapanie.

Wnioski

Odpowiednia opieka nad kotami wolno żyjącymi to proces wymagający podstawowej wiedzy, zaangażowania i odpowiedzialności. Dokarmianie, zapewnienie schronienia oraz opieka weterynaryjna to trzy filary, które pozwalają tym zwierzętom wieść relatywnie bezpieczne i zdrowe życie.

Gmina zobligowana jest do zapewnienia całorocznej opieki nad kotami wolno żyjącymi, w tym ich dokarmiania. Obowiązek ten wynika bezpośrednio z artykułu 11a ust. 2 pkt 2 ustawy o ochronie zwierząt.

Prawne aspekty opieki nad kotami wolno żyjącymi

r.pr. Emilia Kudasik-Gil

SPIS TREŚCI:

1. Kot wolno żyjący w świetle ustawy o ochronie zwierząt. Status prawny kota wolno żyjącego.
2. Jak odróżnić kota bezdomnego od kota wolno żyjącego i jakie w przypadku każdego z nich gmina ma obowiązki?
3. Opieka nad kotami wolno żyjącymi – obowiązek gminy.
4. Czy „opieka” to tylko dokarmianie? Analiza terminu „opieka” w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych.
5. Dokarmianie kotów wolno żyjących – gdzie, jak i kiedy?
6. Praktyczne aspekty opieki nad kotami wolno żyjącymi, czyli kto jest odpowiedzialny za dokarmianie: społeczni opiekunowie czy pracownicy gminy?
7. Dobre praktyki – przykłady prawidłowych działań w ramach opieki nad kotami wolno żyjącymi.
8. Finansowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi.

1. Kot wolno żyjący w świetle ustawy o ochronie zwierząt. Status prawny kota wolno żyjącego.

Obowiązująca obecnie ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt¹ nie definiuje terminu „kot wolno żyjący”. Pomimo braku ustawowej definicji, pojęcie „kot wolno żyjący” pojawia się jednak w samej u.o.z.: w art. 11a ust. 2 pkt. 2, którym ustawodawca zobowiązał gminę do opieki nad kotami wolno żyjącymi, w tym do ich dokarmiania. Szczegóły tej opieki określa się corocznie w programie opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt.

Status prawny kota wolno żyjącego nie jest do końca klarowny, jako że nie można zwierząt tych zakwalifikować ani do kategorii „zwierzęta bezdomne” (art. 4 pkt 16 u.o.z.), ani też do kategorii „zwierzęta wolno żyjące (dzikie)” (art. 4 pkt 21 u.o.z.). **Zgodnie z u.o.z., „zwierzęta bezdomne” to zwierzęta domowe lub gospodarskie, które uciekły, zabłąkały się lub zostały porzucone przez człowieka, a nie ma możliwości ustalenia ich właściciela lub innej osoby, pod której opieką trwale dotąd pozostawały.** Jeżeli więc ustalimy, że konkretne zwierzę uciekło, zabłąkało się lub zostało porzucone przez człowieka, a nie ma jednocześnie możliwości ustalenia jego właściciela lub innej osoby, pod której opieką trwale dotąd pozostawało, musimy zakwalifikować je jako zwierzę bezdomne, a nie wolno żyjące. **Choć kot wolno żyjący to wciąż udomowione zwierzę gatunku „Felis catus”,** konkretny kot nie uciekł, nie zabłąkał się ani nie został porzucony przez człowieka. Nigdy nie miał też właściciela ani opiekuna (nie licząc ewentualnie opiekuna społecznego), gdyby go bowiem uprzednio posiadał, należałoby traktować go jako zwierzę bezdomne. Zakładamy więc, niejako, że urodził się on „na wolności”, stąd nie można uznać, że spełnia on ustawowe kryteria kwalifikacji do grupy zwierząt bezdomnych².

Podobnie kształtuje się sytuacja kwalifikacji kota wolno żyjącego do kategorii zwierząt wolno żyjących (dzikich), rozumianych w u.o.z. jako **zwierzęta nieudomowione, żyjące w warunkach niezależnych od człowieka. Kot wolno żyjący jest**

zwierzęciem udomowionym, co najwyżej nieoswojonym. Ponadto nie sposób uznać, aby koty wolno żyjące nie były od nas w żaden sposób zależne³, co zauważył sam ustawodawca, nakładając na gminy obowiązek opieki nad nimi, w tym ich dokarmiania.

Kotem bezdomnym będzie więc kot, który uciekł, zabłąkał się lub został porzucony i nie można ustalić jego właściciela lub opiekuna. Natomiast podejmując się próby zdefiniowania terminu „kot wolno żyjący”, należałoby wskazać, że będzie to kot, którego pochodzenie i przyczyna bytowania w warunkach wolnościowych nie jest znana, który mógł nigdy nie mieć właściciela, a jego jedynym opiekunem (ale też nie trwałym a wspierającym) była ewentualnie osoba działająca jako społeczny opiekun/karmiciel kotów wolno żyjących na terenie danej gminy. Na przekór definicji ustawowej zwierząt wolno żyjących (dzikich), trzeba by także stwierdzić, że jest to kot żyjący wolno, ale w warunkach zależnych od człowieka, stąd względem tego zwierzęcia gmina również ma określone obowiązki do wykonania w ramach zadań własnych opieki nad zwierzętami bezdomnymi i zapobieganiu bezdomności zwierząt.

W konsekwencji uznamy, że kot wolno żyjący należy do odrębnej, niezdefiniowanej w u.o.z. kategorii zwierząt⁴, co w żadnej mierze nie oznacza jednak, że pozostawiony jest poza ochroną gwarantowaną przez ustawę o ochronie zwierząt.

Koniecznym – ze względu na spotykane błędy gmin w tym zakresie – wskazać należy, że fakt opiekowania się kotami wolno żyjącymi, w tym ich dokarmianie przez społecznych opiekunów, nie oznacza, że kot przestaje być kotem wolno żyjącym, a zaczyna być kwalifikowany jako zwierzę domowe, posiadające „właściciela” czy opiekuna. W dalszym ciągu to gmina więc odpowiedzialna jest za opiekę nad takim kotem i nie może jej odmawiać twierdząc, że odpowiedzialność ta przeszła na osoby dokarmiające⁵.

¹ t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1580, dalej jako: „u.o.z.” | ² Tak również: E. Kruk [w:] M. Kulik, G. Lubeńczuk, M. Rudy, H. Spasowska, E. Kruk, Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz, Warszawa 2024, Komentarz do art. 4, teza 12). | ³ Tak również: K. Kuszelewicz, Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz, Warszawa 2021, s. 156, która podkreśliła, że są to zwierzęta „bytujące samodzielnie, ale pozostające w dużej zależności od człowieka.

⁴ Zob. również K. Kuszelewicz, Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz, Warszawa 2021, s. 97. | ⁵ Zob. również wyrok WSA we Wrocławiu z dnia 12 listopada 2014 r., sygn. akt II SA/Wr 603/14, LEX nr 1571934 i K. Kuszelewicz, Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz, Warszawa 2021, s. 158.

2. Jak odróżnić kota bezdomnego od kota wolno żyjącego i jakie w przypadku każdego z nich gmina ma obowiązki?

W praktyce często trudno stwierdzić, czy konkretne zwierzę jest kotem wolno żyjącym, bezdomnym, czy też mającym właściciela (tzw. „wychodzącym”). Często koty wolno żyjące są bardziej strachliwe, skryte, boją się człowieka, jednak nie jest to regułą. Zwierzę, które uciekło bądź zostało porzucone, również może być przestraszone i uciekać na widok ludzi. Na pytanie, jak rozróżnić koty bezdomne od wolno żyjących, próbowano odpowiedzieć w literaturze przedmiotu, wskazując, że „koty dziko żyjące unikają dotyku ludzi, aktywnie bronią się przed unieruchomieniem, a złapane, wrywają się i wokalizują”⁶. Autorki jednak zauważyły, że „także koty domowe mogą się obawiać nieznanymi ludźmi i zachowywać się podobnie”.

Dlatego tak ważne jest wprowadzenie odpowiednich metod oznaczania populacji i miejsc bytowania kotów wolno żyjących w gminie. Stworzenie odpowiedniej bazy ułatwi rozróżnienie kotów wolno żyjących, bytujących na terenie gminy, od kotów bezdomnych czy tzw. „wychodzących”.

Prawidłowe rozróżnienie jest kluczowe, bowiem obowiązki gminy będą różnić się w zależności od tego, czy do czynienia mamy z kotem wolno żyjącym, czy też bezdomnym.

Tak jak już wyżej wspomniano, w stosunku do kotów wolno żyjących gmina ma obowiązek opieki nad nimi, w tym ich dokarmiania, co wynika z **art. 11a ust. 1 i 2 pkt 2 u.o.z., zgodnie z którego brzmieniem program opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt obejmuje w szczególności opiekę nad wolno żyjącymi kotami, w tym ich dokarmianie.**

Pamiętać należy, że – zgodnie z obecnie obowiązującymi przepisami – jedynie koty zagubione lub porzucone przez dotychczasowego właściciela (czyli zakwalifikowane jako „zwierzęta bezdomne”) należy odławiać i umieszczać w schro-

niskach. Nie oznacza to jednocześnie, że gmina nie musi w ogóle zapewnić miejsc w schronisku dla kotów, gdyż muszą tam trafiać odłowione koty bezdomne (na terenie gminy z pewnością nie bytują jedynie koty wolno żyjące, a nie wszystkie koty, których dotyczą zgłoszenia, to te tzw. „wychodzące”, mające swoich „właścicieli” lub opiekunów).

3. Opieka nad kotami wolno żyjącymi – obowiązek gminy.

Jak wspomniano wyżej, podstawą prawną, z jakiej wywodzi się obowiązek gmin opieki nad kotami wolno żyjącymi, jest art. 11a ust. 1 i 2 pkt 2 u.o.z. **Stosownie do art. 11 ust. 1 u.o.z. zapobieganie bezdomności zwierząt i zapewnienie opieki bezdomnym zwierzętom oraz ich wyłapywanie należy do zadań własnych gmin. Rada gminy, wypełniając obowiązek, o którym mowa w art. 11 ust. 1, określa w drodze uchwały, corocznie do dnia 31 marca, program opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt (art. 11a ust. 1 u.o.z.), przy czym program ten obejmuje w szczególności właśnie opiekę nad wolno żyjącymi kotami, w tym ich dokarmianie (art. 11a ust. 2 pkt 2 u.o.z.).**

WSA w Bydgoszczy ujął w jednym z wyroków najważniejsze cechy programu, wskazując, że jest to „plan działania”, w którym gmina powinna uszczegółowić sposób realizacji zadań, do których jest ona zobowiązana. Te czynności muszą być realizowane w sposób zorganizowany przez konkretne, możliwe do zidentyfikowania podmioty. Jego postanowienia nie mogą być ogólne, ale powinny być na tyle precyzyjne, żeby jasne było, w jaki sposób gmina wykonuje poszczególne zadania i czy żadne z tych zadań nie zostało pominięte. Jednocześnie postanowienia te muszą być konkretne, „nie mogą mieć charakteru blankietowego i odsyłać do bliżej nieokreślonych umów”⁷.

4. Czy „opieka” to tylko dokarmianie? Analiza terminu „opieka” w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych.

Skoro ustawodawca nałożył na gminy obowiązek opieki nad wolno żyjącymi kotami, „w tym ich dokarmiania”, oznacza to, że

dokarmianie jest jedynie elementem szerszej rozumianej opieki, jaka kotom wolno żyjącym ma być w każdej gminie zagwarantowana⁸.

WSA w Krakowie wskazał, że: „Sformułowanie „w tym” należy odczytywać jako nakaz, by kwestia dokarmiania wolno żyjących kotów była jednym z elementów gminnego programu opieki nad zwierzętami w zakresie opieki nad wolno żyjącymi kotami, ale nie elementem jedynym, wyczerpującym ten program⁹.”

Naczelny Sąd Administracyjny podkreślił natomiast, że „w odniesieniu do wolno żyjących kotów program powinien regulować opiekę nad nimi, w tym dokarmianie. Dokarmianie mieści się zatem w szerszym pojęciu opieki, która wyznaczana jest potrzebami tej grupy zwierząt¹⁰.”

Ustawodawca nie wskazał jednoznacznie, co rozumie przez pojęcie „opieka”, natomiast brak wymienienia w samym akcie prawnym innych – poza dokarmianiem – konkretnych obowiązków gmin względem kotów wolno żyjących, choć w praktyce często okazuje się być problematyczny, nie może prowadzić do braku wypełnienia ustawowego obowiązku opieki¹¹. Pamiętać bowiem należy, że w stosunku do kotów wolno żyjących zastosowanie mają również przepisy ogólne u.o.z., w tym **art. 5: każde zwierzę wymaga humanitarne traktowania, czy art. 1 ust. 1: człowiek jest winien zwierzęciu poszanowanie, ochronę i opiekę¹²**. Gmina powinna więc zapewnić kotom wolno żyjącym **humanitarne traktowanie, czy-**

li uwzględniające ich potrzeby i zapewniające im opiekę i ochronę (por. art. 4 pkt 2 u.o.z.). Pamiętać również należy, że art. 11a u.o.z. należy wyklądać celowościowo, czyli w taki sposób, aby jak najlepiej zapewnić ochronę zwierzętom¹³.

W ocenie sądów administracyjnych opieka nad kotami wolno żyjącymi „uregulowana musi być w treści uchwały w sposób uchwytny, całościowy i precyzyjny, a jednocześnie jasny i czytelny dla odbiorców, bez zawierania odniesień nieostrych czy niedostatecznie wyczerpujących¹⁴”. W programie należy „określić konkretne działania, które w ramach opieki będą podejmowane”, nie powtarzając przy tym terminu „opieka nad wolno żyjącymi kotami”, ale uszczegóławiając go poprzez wskazanie działań, jakie zostaną przez gminę podjęte w celu osiągnięcia celu, o którym mowa w art. 11a ust. 1 pkt 2 u.o.z.¹⁵. Obowiązki te – również w zakresie opieki nad kotami wolno żyjącymi – mają być precyzyjnie określone, wraz ze wskazaniem konkretnych podmiotów za ich realizację odpowiedzialnych, „tak by wiadomo było do kogo i z czym w ramach tej opieki można się zwrócić¹⁶”. Ponadto „objęcie kotów wolno żyjących „opieką” (...) oznacza konieczność zapewnienia im tej opieki (...) w sposób skuteczny i stały, w odmiennej bowiem sytuacji zadanie, ustawowo nałożone na gminę, pozostanie niezrealizowane¹⁷.”

Przed wszystkim sądy administracyjne wskazują, że w programie musi znaleźć się zapis dotyczący konkretnych sposobów działania w zakresie ustalenia miejsc, w których przebywają (stale bytują) koty wolno żyjące¹⁸, czy też „monitorowania skupisk kotów wolno żyjących” wraz ze wskazaniem, „jakie konkretne działania opiekuńcze gminy związane będą z określonymi wynikami tego monitorowania¹⁹.”

Za nieprawidłowe – nieprecyzyjne i niejasne – uznano zawężenie w programie opieki nad kotami wolno żyjącymi poprzez zapewnienie kotom wolno żyjącym miejsca schronienia, w szczególności

⁸ Zob. więcej: E. Kudasik-Gil, Praktyczne aspekty opiniowania programów opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych [w:] J. Korczak, J. Mielczarek-Mikołajów, Rola jednostek samorządu terytorialnego w ochronie zwierząt na Dolnym Śląsku, Wrocław 2024, s. 51. | ⁹ Wyrok WSA w Krakowie z dnia 22 grudnia 2017 r., sygn. akt II SA/Kr 1394/17, LEX nr 2423944. | ¹⁰ Wyrok NSA z dnia 26 lipca 2024 r., sygn. akt I OSK 472/23, LEX nr 3743638. | ¹¹ Zob. więcej: K. Kuszelewicz, Prawa zwierząt. Praktyczny przewodnik, Warszawa 2019, s. 156. | ¹² Zob. M. Rudy, Program opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt jako podstawowa forma realizacji zadania gminy z zakresu opieki nad zwierzętami, Samorząd Terytorialny 2018, nr 9, s. 38. | ¹³ Por. wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 6 grudnia 2023 r., sygn. akt II SA/Bd 650/23, LEX nr 3649390. | ¹⁴ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1119/22, LEX nr 3562251; wyrok WSA w Łodzi z dnia 15 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1086/22, LEX nr 3527548. | ¹⁵ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ¹⁶ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ¹⁷ Wyrok NSA z dnia 24 lutego 2023 r., sygn. akt I OSK 95/22, LEX nr 3607105. | ¹⁸ Tak m.in. wyrok WSA w Łodzi z dnia 30 sierpnia 2022 r., sygn. akt II SA/Łd 490/22, LEX nr 3429979; wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23. | ¹⁹ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 7 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1042/22, LEX nr 3511886; wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 6 grudnia 2023 r., sygn. akt II SA/Bd 650/23, LEX nr 3649390).

w okresie zimowym, jedynie „w miarę możliwości i potrzeb”²⁰. Takie sformułowanie nie gwarantuje należytego wykonania zadania i „uzasadnia stwierdzenie nienależytego wypełnienia delegacji ustawowej z art. 11a ust. 2 pkt 2 u.o.z.”²¹. Również niezapewnienie kotom wolno żyjącym ochrony przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi uznane zostało za naruszenie art. 11a ust. 2 pkt 2 u.o.z.²². Za zbyt ogólne uznano ponadto wskazanie w programie, że opieka nad wolno żyjącymi kotami realizowana jest poprzez „współpracę z przychodnią weterynarii, a w przypadku istniejącej potrzeby podjęcie leczenia wolno żyjących kotów (...) nie wiadomo bowiem, na czym będzie polegała współpraca z przychodnią weterynarii”²³.

Stąd, w programie jednoznacznie wskazać należy podmiot odpowiedzialny za udzielenie kotom wolno żyjącym odpowiedniej pomocy w razie choroby, w tym wypadku konkretnego lekarza weterynarii czy lecznicę weterynaryjną.

Jako przykłady skonkretyzowania terminu „opieka” wskazać można **zapewnienie kotom wolno żyjącym odpowiedniego schronienia**²⁴, „schronienia, **szczepień przeciw wściekliznie i innym chorobom zakaźnym i podstawowej opieki weterynaryjnej dla chorych zwierząt**”²⁵, **czy też zabiegów kastracji lub sterylizacji**, które wprost zostały uznane za „element opieki nad wolnożyjącymi kotami”²⁶. Za prawidłowe wypełnienie delegacji ustawowej uznano ponadto wskazanie w programie, że sprawowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi będzie odbywało się poprzez m.in. **udzielanie im pomocy weterynaryjnej, sterylizację kotek wolno żyjących, podejmowanie interwencji w sprawach kotów wolno żyjących przy udziale przedstawiciela urzędu czy finansowanie leczenia chorych zwierząt**²⁷.

Na koniec podkreślić trzeba, że nieuregulowanie czy nawet niepełne uregulowanie przez gminę kwestii opieki nad wolno żyjącymi kotami, będącej jednym z elementów obligatoryjnych programu „jest istotną wadą prawną i uzasadnia stwierdzenie jego nieważności”²⁸.

5. Dokarmianie kotów wolno żyjących – gdzie, jak i kiedy?

Jak już wcześniej wspomniano, w programie powinno ustalić się miejsca, w których przebywają koty wolno żyjące. Ma to znaczenie w perspektywie dalszych obowiązków gminy w zakresie udzielania pomocy kotom wolno żyjącym, w tym – przede wszystkim – ich dokarmiania.

Gmina, aby w praktyce prawidłowo realizować dokarmianie, musi bowiem dysponować informacjami, gdzie przebywają koty wolno żyjące²⁹.

Pomimo faktu, że „ustawa nie zawiera literalnie wystawionego wymogu określenia w programie miejsc dokarmiania (...), program powinien być aktem umożliwiającym podejmowanie skutecznych działań w wyznaczonym ustawą zakresie”, a więc w programie muszą być przyjęte takie rozwiązania, które gwarantują „skuteczną realizację dokarmiania”³⁰.

Samo dokarmianie musi być zorganizowane, a programy precyzować powinny jego warunki. Przede wszystkim w programie należy wskazać sposób realizacji zadania polegającego na dokarmianiu kotów wolno żyjących.

Niewystarczające jest jedynie ustalenie miejsc ich dokarmiania, bowiem prawidłowo sporządzony program powinien zawierać szczegóły dotyczące ilości nabywanej karmy (w perspektywie miesięcznej i rocznej), ilości i częstotliwości wydawania opiekunom społecznym karmy, a także zasad dotyczących współpracy gminy ze społecznymi opiekunami³¹.

Za zbyt ogólną regulację uznano zagwarantowanie dokarmiania kotom wolno żyjącym „na terenie ich przebywania (...) przez opiekunów społecznych” i określenie, że opieka będzie polegała na zakupie i wydawaniu karmy opiekunom społecznym,

²⁰ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 29 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 131/23, LEX nr 3527509. | ²¹ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 29 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 131/23, LEX nr 3527509. | ²² Wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23, LEX nr 3561975. | ²³ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23, LEX nr 3561975. | ²⁴ Zob. wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ²⁵ Wyrok WSA w Kielcach z dnia 15 stycznia 2020 r., sygn. akt II SA/Ke 1048/19. | ²⁶ Wyrok WSA w Gliwicach dnia z 27 kwietnia 2017 r., sygn. akt II SA/Gl 118/17, LEX nr 2297027. | ²⁷ Zob. wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 12 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Go 140/23, LEX nr 3555654. | ²⁸ Wyrok WSA w Warszawie z dnia 16 stycznia 2020 r., sygn. akt IV SA/Wa 2541/19, CBOSA. | ²⁹ Por. wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 22 marca 2017 r., sygn. II SA/Bd 1353/16, LEX nr 2284664. | ³⁰ Wyrok NSA z dnia 26 lipca 2024 r., sygn. akt I OSK 472/23, LEX nr 3743638. | ³¹ Zob. wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23, LEX nr 3561975; wyrok WSA w Łodzi z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1119

bowiem – jednocześnie – nie wskazano sposobu ustalania miejsc bytowania kotów wolno żyjących, nie ustalono częstotliwości ich dokarmiania, nie sprecyzowano kto i na jakich zasadach odpowiedzialny jest za zakup karmy dla zwierząt, nie wskazano „miejsc, sposobu i częstotliwości dokarmiania tych zwierząt oraz warunków zakupu i wydawania karmy opiekunom społecznym”³². Ponadto za wadliwe uznano pominięcie w programie sposobu przekazywania karmy wyznaczonym społecznym opiekunom kotów, jak również niewskazanie, gdzie karma będzie wydawana³³.

Niektóre gminy zakładają, że dokarmianie kotów wolno żyjących będzie odbywać się w okresach jesienno-zimowych. Wskazać w tym zakresie należy, że „gmina nie ma w tym zakresie luzu decyzyjnego, a koty wolno żyjące muszą być dokarmiane przez cały rok. Również z praktycznego punktu widzenia nie ma uzasadnienia zawężenie okresu dokarmiania kotów do okresu jesienno-zimowego, jako że koty wolno żyjące w miastach nie mają jak zdobyć pożywienia w inny sposób przez cały rok”³⁴. Nieprawidłowe, bo przekraczające delegację ustawową, jest uzależnienie dokarmiania kotów wolno żyjących od trudnych warunków atmosferycznych, tj. gdy temperatura powietrza spadnie poniżej 0°C³⁵, czy ograniczenie polegające na dokarmianiu kotów wolno żyjących jedynie w okresie jesienno-zimowym³⁶. Dokarmianie kotów wolno żyjących powinno być więc całoroczne³⁷.

6. Praktyczne aspekty opieki nad kotami wolno żyjącymi, czyli kto jest odpowiedzialny za dokarmianie: społeczni opiekunowie czy pracownicy gminy?

W sposób konkretny i jednoznaczny należy również wskazać w programie **podmiot odpowiedzialny za dokarmianie kotów wolno żyjących**. Co do zasady mogą to być:

- urzędnicy urzędu gminy,

- organizacja społeczna (a w zasadzie jej pracownicy czy wolontariusze)
- czy też tzw. społeczni opiekunowie kotów wolno żyjących, czyli osoby zajmujące się opieką – w tym karmieniem – kotów wolno żyjących nieodpłatnie.

Jakiegokolwiek wyboru nie dokonałaby gmina, pamiętać należy, że regulacja w tym zakresie powinna wskazywać konkretny podmiot, który faktycznie realizować będzie to zadanie³⁸, bowiem w innym razie jego realizacja może być jedynie iluzoryczna³⁹.

Zbyt ogólny będzie zapis, że koty wolno żyjące będą dokarmiane „przy udziale pracownika Urzędu Gminy i społecznych opiekunów kotów wolno żyjących” bez doprecyzowania podmiotów zapewniających dokarmianie⁴⁰. Za nieprawidłowe uznano również zagwarantowanie dokarmiania kotom wolno żyjącym „na terenie ich przebywania (...) przez opiekunów społecznych” i określenie, że opieka będzie polegała na zakupie i wydawaniu karmy opiekunom społecznym, podczas gdy „nie wskazano, w jaki sposób będą oni ustalani i kto będzie koordynował ich pracę”⁴¹.

W przypadku przekazania tego zadania **organizacji społecznej**, której statutowym celem działania jest ochrona zwierząt, należy wskazać konkretną organizację społeczną realizującą to zadanie⁴². W programie powinno określić się kompetencje i dane (nazwę i siedzibę) organizacji społecznej, bowiem „niedopuszczalnym jest zabieg blankietowego zobowiązania bez gwarancji, że którykolwiek z wymienionych w nim podmiotów to zobowiązanie podejmie”⁴³.

Nie ma przeszkód, aby dokarmianiem kotów wolno żyjących mogli zająć się **społeczni opiekunowie**⁴⁴. W takim przypadku pamiętać należy, że

„rada gminy ma obowiązek skonkretyzowania tego postanowienia nie tylko poprzez wskazanie działań, jakie w zakresie danego zadania miałyby

³² Wyrok WSA w Łodzi z dnia 23 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1080/22, LEX nr 3522851. | ³³ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 7 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1042/22, LEX nr 3511886. | ³⁴ M. Januszczyk, E. Kudasik-Gil, Jak napisać program opieki nad zwierzętami bezdomnymi, 2023, s. 20, dostęp on-line: <https://publikacje.ilawanimals.com/2023/jak-napisac-program-opiekinadzwierezetami-bezdomnymi.pdf>). | ³⁵ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1119/22, LEX nr 3562251. | ³⁶ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23, LEX nr 3561975. | ³⁷ K. Brończuk, A. Brzostek, Program opieki nad bezdomnymi zwierzętami oraz zapobiegania bezdomności zwierząt [w:] Piętrzykowski T., Bielska-Brodziak A., Gil K., Suska M. (red.), Urzędnik jako strażnik realizacji ustawowych obowiązków wobec zwierząt, Katowice 2016, s. 41–42; wyrok NSA z dnia 26 lipca 2024 r., sygn. akt I OSK 472/23, LEX nr 3743638. | ³⁸ Por. wyrok NSA z dnia 24 lutego 2023 r., sygn. akt I OSK 95/22, LEX nr 3607105. | ³⁹ Por. wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ⁴⁰ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ⁴¹ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 23 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1080/22, LEX nr 3522851. | ⁴² Por. wyrok WSA w Łodzi z dnia 20 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1119/22, LEX nr 3562251. | ⁴³ Wyrok NSA z dnia 24 lutego 2023 r., sygn. akt I OSK 95/22, LEX nr 3607105. | ⁴⁴ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 12 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Go 140/23, LEX nr 3555654.

być podejmowane, ale również podmiotów odpowiedzialnych za umożliwienie ich realizacji”⁴⁵.

Czy to oznacza, że należy sporządzić imienną listę społecznych opiekunów kotów wolno żyjących i zamieścić ją w programie?

Nie jest to w orzecznictwie jasno przesądzone.

W niektórych wyrokach za wystarczające rozwiązanie w tym zakresie uznano samo wskazanie w programie, że gmina będzie prowadzić rejestr lokalnych karmicieli wolnożyjących kotów, w którym uwzględnione będą: imię, nazwisko, dane kontaktowe społecznego opiekuna, lokalizacja oraz ilość kotów znajdujących się pod jego opieką⁴⁶.

W innych rozstrzygnięciach sądy administracyjne podkreśliły, że jeżeli za realizację dokarmiania odpowiedzialni mają być społeczni opiekunowie kotów wolno żyjących, należy w programie wskazać takich opiekunów, którzy mają zajmować się dokarmianiem⁴⁷, a zamieszczenie w nim regulacji wskazującej „indywidualnie oznaczone podmioty jako zobowiązane do realizowania określonych zadań” nie pozbawi uchwały charakteru aktu prawa miejscowego⁴⁸. WSA w Łodzi podkreślił natomiast, że „program nie może cechować się dużym stopniem ogólności, lecz powinien zawierać (...) listy społecznych opiekunów (karmicieli)”⁴⁹.

NSA przyjął, że „zaniechanie wskazania listy społecznych opiekunów (karmicieli) kotów wolno żyjących stanowi istotne naruszenie prawa”, bowiem skutecznie zadanie dokarmiania kotów wolno żyjących może być realizowane jedynie w sposób powtarzalny i stały, czego nie można dokonać jedynie poprzez wydanie karmy bliżej nieokreślonym „opiekunom lub organizacjom społecznym”, czyli nieskonkretyzowanym, zmieniającym się podmiotom⁵⁰. Jest to przy tym o tyle ważne orzeczenie, że NSA uchylił nim wyrok WSA w Bydgoszczy⁵¹, stwierdzający, że brak jest właśnie wymogu wskazania imiennej listy karmicieli kotów wolno żyjących w programie. NSA podkreślił, że nie do zaakceptowania jest pogląd, że stała lista opiekunów – w sytuacji gdy program

przewiduje wykonywanie tego zadania właśnie przez społecznych opiekunów – jest zbędna. Brak bowiem listy zawierającej dane określonych osób, w sytuacji, gdy żaden inny podmiot nie został wskazany jako odpowiedzialny za dokarmianie kotów wolno żyjących, uniemożliwia w zasadzie wykonanie tego zadania. Co jednak ważne, w ocenie NSA taka stała, imienna lista społecznych opiekunów nie musiałaby stanowić załącznika do uchwały podlegającego publikacji.

Za nieprawidłowy, niewypełniający upoważnienia ustawowego, uznano zapis, że dokarmianie realizowane będzie „przez chętnych wolontariuszy (mieszkańców) na wniosek”, ponieważ „powierzenie opieki wyłącznie na zasadzie kto chętny stwarza niebezpieczeństwo, że w sytuacji gdy nie doszłoby do zlecenia realizacji tego zadania odpowiednim osobom, to zadanie nie zostanie zrealizowane w ogóle. Nie ma zatem gwarancji, że przedmiotowe zadanie rzeczywiście zostanie wykonane”⁵². Choć w ocenie sądu „w uchwale nie powinna być wymieniona lista osób zajmujących się dokarmianiem kotów”, to

niewystarczające jest „ograniczenie się przez organ stanowiący gminy wyłącznie do ogólnego powołania się na wolontariuszy czy też bliżej niesprecyzowane osoby, jako podmioty realizujące zadanie”⁵³.

Podsumowując, kwestię tę należy na tyle doprecyzować, żeby wiadomo było kto dokładnie jest odpowiedzialny za wykonanie zadania polegającego na dokarmianiu kotów wolno żyjących. Nawet jeżeli uznać, że imienna lista opiekunów kotów wolno żyjących nie powinna stanowić elementu samego programu, z całą pewnością taka aktualna lista opiekunów musi być i tak prowadzona przez gminę w celu realizacji ustawowego zadania.

Zauważyć należy dość ciekawy pogląd, że dokarmianie prowadzone „we współpracy z sołtysami wsi czy przedstawicielami wspólnot mieszkaniowych”,

⁴⁵ Wyrok WSA w Warszawie z 16 stycznia 2020 r., IV SA/Wa 2541/19, LEX nr 3059199. | ⁴⁶ Wyrok WSA w Kielcach z dnia 31 stycznia 2024 r., sygn. akt II SA/Ke 720/23, LEX nr 3671973. | ⁴⁷ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 9 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1039/22, LEX nr 3523001. | ⁴⁸ Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 19 stycznia 2023 r., sygn. akt II SA/Go 668/22, LEX nr 3480822. | ⁴⁹ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 7 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1042/22, LEX nr 3511886. | ⁵⁰ Wyrok NSA z dnia 24 lutego 2023 r., sygn. akt I OSK 95/22, LEX nr 3607105. | ⁵¹ Wyrok WSA w Bydgoszczy z dnia 21 września 2021 r. (sygn. akt II SA/Bd 687/21, LEX nr 3258198). | ⁵² Wyrok WSA w Łodzi z dnia 30 sierpnia 2022 r., sygn. akt II SA/Łd 490/22, LEX nr 3429979. | ⁵³ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 30 sierpnia 2022 r., sygn. akt II SA/Łd 490/22, LEX nr 3429979.

choć wynikające z istniejącej praktyki, nie może „nabrać cech określoności uchwałodawczej. Skoro ustawodawca nie przewidział realizacji obowiązku we współpracy z wyżej wymienionymi podmiotami, to brak jest podstaw do wprowadzenia takiego obowiązku na podstawie uchwały. Nie wyklucza to możliwości funkcjonowania w praktyce takiej współpracy, ale bez możliwości jej egzekwowania na podstawie przepisów uchwały”⁵². Podobnie wskazano, że nie wyczerpuje delegacji ustawowej powierzenie dokarmiania kotów wolno żyjących „jednostkom pomocniczym gminy (sołectwom) lub kocim opiekunom kotów wolno żyjących, którzy zgłoszą się do urzędu gminy, wyrażą pisemną zgodę na dokarmianie i sprawowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi oraz wskażą ich liczbę i miejsce bytowania”⁵⁵.

7. Dobre praktyki – przykłady prawidłowych działań w ramach opieki nad kotami wolno żyjącymi, w tym dokarmiania.

W doktrynie prawa zwierząt wskazano, że w celu prawidłowego uregulowania kwestii opieki nad kotami wolno żyjącymi w programie, gmina powinna rozważyć **„określenie i być może oznakowanie populacji takich kotów oraz ustalenie miejsc ich bytowania”⁵⁶, zapewnić monitorowanie miejsc bytowania kotów wolno żyjących, a także zagwarantować kotom wolno żyjącym „dokarmianie, leczenie, sterylizację albo kastrację”⁵⁷**. Ponadto „zapewnienie skutecznej opieki kotom wolno żyjącym **wymaga od gminy ustalenia miejsc ich bytowania, oznakowania poszczególnych zwierząt i kontroli populacji kotów wolno żyjących poprzez finansowanie zabiegów sterylizacji i kastracji**”⁵⁸.

Opieka nad kotami wolno żyjącymi w przykładowych programach⁵⁹ obejmuje m.in.

- wskazanie informacji na temat podmiotu odpowiedzialnego za zgłaszanie kotów wolno żyjących w celu ustalenia miejsc ich bytowania,
- prowadzenie rejestru kolonii kotów wolno żyjących,
- określanie liczby zwierząt,
- zapewnienie opieki lekarsko-weterynaryjnej (zarówno leczenia, jak i profilaktyki, w tym odrobaczenia i zabezpieczenia przeciwko pasożytom zewnętrznym),
- kontrolę populacji poprzez zabiegi sterylizacji i kastracji,
- całoroczne dokarmianie,
- zakup i wydawanie karmy wraz z określeniem zasad, zapewnienie wody pitnej i schronienia,
- trwałe oznakowanie populacji.

W przypadku realizowania zadania polegającego na dokarmianiu kotów wolno żyjących przez **społecznych opiekunów**, za dobrą praktykę uznać należy wyczerpujące uregulowanie w programie ich obowiązków poprzez m.in.

- zobowiązanie (poza oczywistym regularnym dostarczeniem karmy i wody) do utrzymywania czystości i porządku w miejscach bytowania kotów wolno żyjących czy kontrolowania stanu zdrowia kotów w celu zgłoszenia konieczności udzielenia im pomocy weterynaryjnej⁶⁰,
- aktywnym angażowaniu się w działania mające na celu ograniczanie populacji kotów czy organizowaniu im schronienia⁶¹.

⁵⁴ Wyrok WSA w Rzeszowie z dnia 13 kwietnia 2023 r., sygn. akt II SA/Rz 1458/22, LEX nr 3555024. | ⁵⁵ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 15 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 1086/22, LEX nr 3527548. | ⁵⁶ Rudy M., Program opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt jako podstawowa forma realizacji zadania gminy z zakresu opieki nad zwierzętami, „Samorząd Terytorialny” 2018, nr 9, s. 38. | ⁵⁷ Właźlak K., Funkcja planowania gminy na przykładzie programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015, nr 4, s. 42. | ⁵⁸ M. Januszczyk, E. Kudasik-Gil, Jak napisać program opieki nad zwierzętami bezdomnymi, 2023, s. 17, dostęp on-line: <https://publikacje.ilawanimals.com/2023/jak-napisac-program-opiekinadzwierezetami-bezdomnymi.pdf>. | ⁵⁹ Na podstawie m.in.: Uchwała nr 20/III/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 29 maja 2024 r. o zmianie Uchwały Nr 27/LXXVIII/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 27 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Żabia Wola (Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego, poz. 7355), Uchwała nr LXIV/420/2024 Rady Gminy Lisewo z dnia 28 lutego 2024 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Lisewo w 2024 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego, poz. 1355); Uchwała nr LXIX/469/2024 Rady Miejskiej w Białym Borze z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Biały Bór na 2024 rok (Dziennik Urzędowy Województwa Zachodniopomorskiego, poz. 1592); Uchwała nr 9/24 Rady Gminy Dębowa Łąka z dnia 28 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Dębowa Łąka w 2024 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego, poz. 2199). | ⁶⁰ Tak np. Uchwała nr 20/III/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 29 maja 2024 r. o zmianie Uchwały Nr 27/LXXVIII/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 27 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Żabia Wola (Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego, poz. 7355). | ⁶¹ Uchwała nr 9/24 Rady Gminy Dębowa Łąka z dnia 28 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Dębowa Łąka w 2024 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego, poz. 2199).

Jeżeli sprawowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi realizowane będzie przez społecznych opiekunów kotów wolno żyjących, za prawidłową regulację należy uznać ponadto zapis, że w przypadku braku chętnych mieszkańców, opieka nad kotami wolno żyjącymi sprawowana będzie np. przez pracowników urzędu gminy.

Pamiętać bowiem należy, że niezależnie od wskazania w programie, że dokarmianiem zajmują się społeczni opiekunowie, to wciąż na gminie ciąży obowiązek realizacji tego zadania. Jeżeli więc – pomimo zapisu w programie – na obszarze gminy nie ma wystarczającej liczby społecznych karmicieli, obowiązki te muszą być wykonywane przez inne podmioty, również wskazane w uchwale.

Z pewnością należy również określić szczegóły prowadzenia rejestru społecznych opiekunów kotów wolno żyjących oraz zasady wpisu, wraz z określeniem kto może starać się o pełnienie funkcji karmiciela i jakie wymogi musi taka osoba spełnić. Ponadto, gmina powinna ustalić tryb kontrolowania wykonywania określonych w programie zadań przez wolontariuszy.

Nie jest wystarczające wskazanie w programie, że przeprowadzane będą kastracje lub sterylizacje kotów wolno żyjących, należy bowiem ponadto określić procedury wyłapywania i kwalifikacji kotów do zabiegu, podmioty za to odpowiedzialne, a także szczegóły rekonwalescencji i wypuszczania kotów w ich dotychczasowe miejsca bytowania⁶².

Na koniec wspomnieć należy, że Naczelny Sąd Administracyjny wymienił niezbędne elementy programu w tym zakresie opieki, w tym dokarmiania kotów wolno żyjących.

W ocenie NSA prawidłowy program zawiera szczegóły dotyczące:

- prowadzenia ewidencji miejsc bytowania kotów wolno żyjących (w tym zasad dotyczących ich zgłaszania),
- zasad wydawania karmy,

- sposobu tworzenia list opiekunów społecznych,
- zapewnienia ciągłej opieki kotom przez pracowników urzędu, jeżeli brak jest społecznych opiekunów wpisanych do ewidencji⁶³.

8. Finansowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi.

Zgodnie z art. 11a ust. 5 u.o.z. program zawiera wskazanie wysokości środków finansowych przeznaczonych na jego realizację oraz sposób wydatkowania tych środków. Koszty realizacji programu ponosi gmina. Oczywistym jest, że skoro obowiązkiem gmin jest sprawowanie opieki nad kotami wolno żyjącymi, to obowiązek ten obejmuje także finansowanie tej opieki. Za uważać należy, że jedynie szczegółowe określenie zadań w tym zakresie i powiązanie ich z konkretną kwotą przeznaczoną na każdy cel pozwoli na „rzeczywiste, faktyczne wykonanie poszczególnych zadań”⁶⁴.

Kwota ta powinna być na tyle wysoka, aby każde zadanie przewidziane w ramach sprawowania opieki nad kotami wolno żyjącymi znalazło swoje pokrycie w budżecie. Ponadto postulować powinno się wskazanie w programie, ile środków gmina przeznaczyła na konkretne z zadań (np. kwotę X na kastracje lub sterylizacje, kwotę Y na zakup karmy, kwotę Z na leczenie kotów wolno żyjących), pamiętając, że opieka nad kotami wolno żyjącymi z pewnością nie obejmuje jedynie zakupu karmy. Za naruszający art. 11a ust. 5 u.o.z. uznać powinno się więc następujący zapis: na opiekę nad wolno żyjącymi kotami, w tym dokarmianie, przeznacza się kwotę X, bowiem jest on sprzeczny z regulacją art.11a ust. 5 u.o.z.

⁶² Por. Uchwała nr 20/III/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 29 maja 2024 r. o zmianie Uchwały Nr 27/LXXVIII/2024 Rady Gminy Żabia Wola z dnia 27 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Żabia Wola (Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego, poz. 7355); Uchwała nr 9/24 Rady Gminy Dębowa Łąka z dnia 28 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zwierzętami bezdomnymi oraz zapobiegania bezdomności zwierząt na terenie Gminy Dębowa Łąka w 2024 r. (Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego, poz. 2199). | ⁶³ Wyrok NSA z dnia 26 lipca 2024 r., sygn. akt I OSK 472/23, LEX nr 3743638. | ⁶⁴ Wyrok WSA w Łodzi z dnia 24 marca 2023 r., sygn. akt II SA/Łd 29/23, LEX nr 3561975.

ZWIERZowa Akcja Kastracja! **– skuteczne rozwiązanie problemu bezdomności zwierząt w gminach**

ZWIERZowa Akcja Kastracja! to inicjatywa Fundacji ZWIERZ, której celem jest zmniejszenie liczby zwierząt bezdomnych oraz promocja ich humanitarnego traktowania. Program skierowany jest do gmin wiejskich i miejsko-wiejskich, które pragną wprowadzić skuteczne rozwiązania ograniczające problem bezdomności zwierząt.

Jak działa Akcja?

Program opiera się na wspólnym finansowaniu zabiegów kastracji psów i kotów utrzymywanych przez mieszkańców gmin oraz kotów wolno żyjących. W ramach zabiegów zwierzęta są również trwale znakowane za pomocą mikroczipa i wpisywane do ogólnopolskiej bazy danych. Model finansowania „pół na pół” oznacza, że gmina przeznaczona 5 000 zł na realizację programu, a Fundacja ZWIERZ dokłada kolejne 5 000 zł. Kwoty te są wpisywane do programów opieki nad zwierzętami bezdomnymi.

Wsparcie merytoryczne i szkolenia

Fundacja ZWIERZ zapewnia uczestniczącym gminom wsparcie na każdym etapie realizacji projektu. Gminy korzystają z:

- bezpłatnych szkoleń prowadzonych przez ekspertów z zakresu ochrony praw zwierząt,
- pomocy w tworzeniu programów opieki nad zwierzętami oraz dokumentacji potrzebnej do wdrożenia Akcji,
- spersonalizowanych materiałów promujących kastrację i znakowanie zwierząt.

Korzyści dla gmin i mieszkańców

ZWIERZowa Akcja Kastracja! przynosi wiele korzyści:

- środki pozostają w gminie, wspierając jej mieszkańców, w tym osoby w trudnej sytuacji finansowej.
- zmniejszenie liczby bezdomnych zwierząt oznacza ograniczenie wydatków budżetowych na ich opiekę.
- działania promujące kastrację i znakowanie zwiększają świadomość społeczną na temat odpowiedzialnej opieki nad zwierzętami.

Udział w Akcji to szansa na skuteczne zarządzanie problemem bezdomności zwierząt i budowanie dobrych praktyk w trosce o dobro zwierząt w gminie.

Działamy, by zlikwidować zjawisko bezdomności zwierząt w Polsce.

Interwenujemy, gdy zwierzętom dzieje się krzywda.

Edukujemy, informujemy, szkolimy i zmieniamy świadomość.

Szukamy zwierzętom nowych, kochających domów.

ZWIERZ

**ZWIERZOWA
AKCJA
KASTRACJA!**

**ZWIERZOWA
AKADEMIA SZKOLEŃ**

**ZWIERZ
INTERWENCJE**

ZWIERZ Ogólnopolska Fundacja na rzecz Ochrony Zwierząt

ul. Ekonomiczna 20, 43-150 Bieruń | NIP 6462937193 | KRS 0000538582 | REGON 360992400 | kontakt@fundacjazwierz.org

AUTORKI:

r.pr. Emilia Kudasik-Gil – radczyni prawna wpisana na listę radców prawnych OIRP w Krakowie. Ukończyła z wyróżnieniem studia prawnicze na Uniwersytecie Jagiellońskim. Absolwentka i wykładowczyni interdyscyplinarnych studiów podyplomowych Prawa zwierząt na Uniwersytecie SWPS w Warszawie. Autorka publikacji i referatów konferencyjnych o tematyce prawa zwierząt i prawa ochrony środowiska. Na co dzień świadczy pomoc prawną organizacjom ekologicznym i prozwierzęcym oraz osobom zaangażowanym w ochronę zwierząt, przyrody i środowiska.

Autorka bloga o prawie zwierząt <https://ilawanimals.com>.

Członkini Komisji Rewizyjnej Stowarzyszenia Prawnicy na Rzecz Zwierząt.

Oliwia Kwela – technik weterynarii, koci behawiorysta, inspektor ds. ochrony zwierząt w Fundacji ZWIERZ. Od lat współpracuje z organami ścigania i samorządami gmin w walce o prawa zwierząt. Dzięki jej wiedzy, determinacji i pasji, udało się uratować życie wielu zwierząt, chroniąc je przed przemocą, zaniedbaniem oraz nieodpowiedzialnymi opiekunami. Oliwia nie tylko bierze udział w interwencjach, ale również edukuje ludzi, promując odpowiedzialną opiekę nad czworonogami i poprawiając jakość ich życia.

Konsultacja merytoryczna i prawna: **adw. Wioletta Kulesza**

Opracowanie, redakcja: **Natalia Jakubowska, Małgorzata Matyja-Szczotka**

Opracowanie graficzne: **Ewa Matras**

Korekta: **Marta Kubica, Aleksandra Kajzer**

BĄDŹ NA BIEŻĄCO, OBSERWUJ NAS W NASZYCH SOCIAL MEDIACH

www.fundacjazwierz.org

www.facebook.com/fundacjaZWIERZ

www.instagram.com/fundacjazwierz